

людське. Якщо першоосновою вбачається Божественне, то динаміка окреслюється як роздвоєння, а якщо за першооснову слугує людське – як злиття. Щодо постановки самого питання генези, нам імponує думка британського антрополога Е. Прітчарда, який зауважував, що ставити проблему генези звичаю чи вірування безперспективно, оскільки історичні джерела, які б підтвердили той чи інший висновок, відсутні [6, 102]. Найпродуктивнішою, для опису динаміки фольклору є на наш погляд, концепція Леві-Строса, який на прикладі міфу вказав на текст як багаторівневу структуру, в якій парадигматичні і синтагматичні зв'язки будуються за концептами бінарності, а їх динаміка може бути описана як тернарна опозиція. Ця концепція є спробою осмислення циклічності розвитку буття за моделлю “від єдності до роздвоєння і від неї до нової єдності”.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Леві-Строс К. Структурна антропологія / Переклад з французької Зої Борисюк. – К., 2000.
2. Spenser H. The Principle of Sociology. V.1. 1882.
3. Тайлор Э. Первобытная культура / Пер. с англ. Д. А. Коропчевского. – М., 1989.
4. Фрезер Д. Д. Золотая ветвь. Исследование магии и религии / Второе издание. Пер. с англ. – М., 1986.
5. Фрейд З. Психология бессознательного. – М., 1989.
6. Эванс-Притчард Э. Теории примитивной религии / Э. Эванс-Притчард; Пер. с англ. А. А. Казанкова, А. А. Белика. – М., 2004.
7. Этнология: Культурология. XX век. Словарь. – С.-Петербург, 1997. – С. 575-597.

А н н о т а ц и я

Анализируются этнологические концепции М. Мюллера, Г. Спенсера, Э. Тайлора, Е. Ленга, Р. Маррета, В. Вундта, К. Леви-Стросса и других зарубежных авторов. Рассматриваются взгляды ученых на проблему, что является первичным в истории человеческого мышления, религии и искусства – идея бинаризма, то есть признание двух противоположных начал, или идея целого, которое в процессе раздвоения разъединяется.

Галина Журбелюк

ТРАГЕДІЯ УКРАЇНСЬКОГО СЕЛЯНСТВА І ПРОЯВИЙ ЙОГО ЕТНІЧНО-МЕНТАЛЬНИХ РИС

Виходячи із рівня сучасного наукового розуміння ментальності, її можна визначити явищем світоглядного порядку, специфічним рухливим складним (нелінійним) структуруванням, формою психічного відбиття, феноменом, вплив якого ще потребує аналізу. Це історично і етнічно обумовлений, конкретно визначений тип самоорганізації спільноти, в основі якого система сприяття, переробки і відображення унікального, неповторного образу світу з усім розмаїтим комплексом усталених властивостей людської психіки у вигляді відкритих чи частково притушених поведінкових реакцій–відповідей, конкретних виявів у ставленні спільноти і окремого суб'єкта, як її складової, до усіх суспільних явищ. Це відносно цілісний комплекс рис, джерелом яких є людська психіка, її несвідомі прояви, викликані дією певних факторів. За суттю вона являє сукупність пізнавальних, емоційних та вольових чинників.

Додамо, що ментальність етносу, основи якої закладались у значній мірі протягом

І тис. до н.е. – І тис.н.е., залежить від підсвідомого, що у сучасній науці визначається як “сфера несвідомого, де образ дійсності і ставлення до неї суб’єкта представлені як одне нерозподільне ціле, в якому уся відбита реальність зливається з його переживаннями” [1]. Згідно К. Юнгу, виділяються специфічні схильності щодо розуміння певних речей як прояви колективно несвідомого (надіндивідуального, надсвідомого у вигляді формул архетипів, що засвоєні через механізми ідентифікації і прямого наслідування етносом стереотипів поведінки без їх усвідомлення і контролю над ними) і одночасно - неусвідомлювані мотиви, змістовні установки, збудники дій, забування, сні, схильності як прояви індивідуально несвідомого (це нереалізовані потяги, афективні комплекси)[2]. Отже, маємо певним чином обумовлений набір узвичаєнь, вірувань, переживань, вдачі, мисленевих і почуттєвих проявів, відповідний образ дій як спосіб віддзеркалення етносом дійсності.

Дослідження ментальних особливостей етносів і окремих станів набуває особливого значення в умовах перехідного періоду, коли суспільство сходить з доводі накатаних рейок розвитку і починає презентувати себе в новій якості чи продовжує пошук свого шляху, одночасно занурюючись у філософські глибини (пригадаємо наразі настанову Гоббса: “Щоб пізнати якості держави, треба попередньо вивчити нахили, афекти, вдачу людей” [3]). Таке наукове дослідження важливе для прогнозування соціально-політичних результатів. Закономірно, що прояви ментального порядку у перехідну добу загострюють особливості поведінки, що притаманні народу і виявлялись у найважчі часи. Для України це пов’язано з довготривалим випробуванням у війнах і революціях ХХ ст. та зломом традиційного укладу життя і психологічної рівноваги селянства у ході сталінського “великого перелому”.

Погоджуючись з висловом В. Липинського про легко доступні, родючі українські степи, що стали через кочовиків відвічним прокляттям нашої землі, додамо, що цим визначенням можна наділити і хліб, вирощуваний на порубіжжі між Сходом і Заходом. Український хліб як найбільш вартісний харчовий продукт, витворюваний щороку руками мільйонів селян, становив для нього не тільки матеріальну, але й духовну цінність, а для кожного новоутвореного владного режиму ставав метою і найпершим об’єктом уваги, постійним предметом вилучення, засобом соціально – економічної та іншої експлуатації селянства і українства в цілому. У цьому тривалому нерівному протистоянні українського селянства усім владним системам через свою невизначеність і політичну незрілість, через організаційну розпорошеність і духовне хуторянство селяни понесли немало втрат, але найбільші – за часи радянських перетворень у 20-30 рр. Спочатку відбулось опанування мовою українського селянства, що стало тактичним засобом “зближення” з ним [4] для підготовки кадрів з корінної нації, уніфікації їх на державний зразок будівників “світлого майбуття”. Потім тактичним засобом став і неп.

Оцінка політики українізації і непу в Україні з рішучим зломом його основ в сучасній історіографії доволі широка. Вказується і на об’єктивні процеси консолідації українства, що активно розпочалась, і на подальшу розправу з ентузіастами-коренізаторами і приватним сектором як тільки зростання національної свідомості і сили середнього класу стало для влади небезпечним, і на жажливі наслідки колективізації із подальшою деградацією села [5]. Однак висвітлення процесу переходу до реставрації більшовиками воєннокомуністичних методів, аналіз наслідків цієї згубної політики потребує ґрунтовних досліджень із залученням потенціалу суміжних наук, зокрема соціології, загальної психології і етнопсихології.

Оскільки під надійним прикриттям дії законів класової боротьби (вона постійно і

немилосердно розпалювалась самою владою, чого варті хоча б “винищувальна” податкова політика щодо куркульства протягом 20 рр. і офіційні плани-повідомлення щодо норм здачі селянами України хліба у 1932 – 1933 рр., що перевищували попередні норми втричі) і запровадженням постійних чисток суспільства з метою знищити контрреволюціонерів усіх мастей, “прихованих” класових ворогів, і просто незгодних (нонконформістів), проводилось довготривале переформатування усього суспільства, механізми якого в цілому ґрунтовно досліджені, але психологічні результати цього соціального експерименту, його пролонговану дію, що найбільш болюче відчувається зараз, необхідно продовжувати вивчати, глибоко аналізуючи їх вплив на суспільну свідомість взагалі, а політичну й правову – зокрема.

Вивчення особливостей українського менталітету у зв'язку з впливом на нього зовніх факторів вже розпочато. Зокрема, активно досліджується вплив процесу християнізації Київської Русі, так званої “візантинізації” [6], на наш соціум. Ґрунтовного розгляду потребує вплив на етнічну ментальність укрів (саме так можна назвати українство через те, що в основі їх ментального поля закладено риси землеробів ранньослов'янської доби) процесів суцільної колективізації, подальшого реформування агросектору, включно із кроками у сучасній земельній реформі, і відповідні зворотні впливи на соціальне буття.

За 10 років до розгортання суцільної колективізації картина українського села і його ментальна характеристика навіть в умовах військового часу (тривала імперіалістична війна, виснажливе військове протистояння в ході національно-визвольної боротьби) не давала відчуття сумніву у психічних можливостях основного виробника на селі, його економічній спроможності. З приводу неясних перспектив його розвитку не було відчуття смутку, тим більше – глобальної загрози чи небезпеки. Щоб це відчуття і ретроспектувати ситуацію наведемо фрагмент із офіційного звіту співробітника військового відділу МЗС Німеччини Коліна Роса, після укладення Брестської угоди між урядами УНР і Німеччини, про стан речей в Українській державі (УД): “Про Україну складається враження, що країна не відчуває ні в чому нестачі. Навіть у погано забезпечених продовольством містах є харчові продукти у необмеженій кількості. Єдиний продукт, нестача якого відчувається у містах, це – хліб, оскільки селяни не везуть хліба до міста. Зате м'ясо можна знайти скрізь у будь-якій кількості. Повсюдно у селах є великі запаси збіжжя, сховані і зариті у землю. У селян є багато худоби, вони скрізь пропонують шпик, свою основну національну страву. Вздовж залізничних ліній, на усіх вузлових станціях є значна кількість продовольчих складів” [7]. До речі, у повоєнні часи саме про ці станції і продовольчі склади із зібраними з селян припасами, за які розгорталась справжня кривава бійня, згадував Микола Хвильовий: “Я взагалі не можу спокійно дивитись на станції, бо саме по тих станціях пройшла уся буря горожанської війни” [8].

Отже, перед нами усталений тип господарювання, основи якого не могла зрушити зовня небезпека, в цілому врівноважений тип виробника на селі. Це результат попередніх реформ по ліквідації кріпацтва, руйнуванню общини, створенню хуторів, підтримки агросектора, запропонованих П. Столипіним. У наведеній картині ще притушений соціальний розкол селянства, ніщивну силу якого завжди активно роздмухували і використовували більшовики. Пригадаємо, що їх прихід до влади в Україні розпочався із розколу з'їзду Рад у Києві і як наслідок – розкол у таборі національно-визвольної революції. Саме вони, врахувавши переплетення у боротьбі національних і класових мотивів, через агітацію і пропаганду змогли підняти масу сільської бідноти, посиливши тиск російського пролетаріату промислових центрів Лівобережжя і забезпечивши більш швидко встановлення радянської влади. Землеробське і наскрізь українське Правобережжя

і козаки Дону не пішли за більшовиками, за що дорого заплатили у 1932 – 1933 р.р. Отже, українці через слабкість свого політичного центру знов дали розколоти свої сили, як це було у період руїни після національно-визвольної війни середини XVII ст.

Рішуче введення більшовиками непу забезпечило активний підйом на селі “звільнених” продуктивних сил. Далась також взнаки політика ВКП(б) щодо наділення безземельних селян землею, введення гарантованої державою системи землекористування, що на перших порах задовольняла потяг селян до ведення свого господарства, досягнення ними економічної самостійності. Вже на середину 20 рр. в Україні було 55 тис. сіл та хуторів, близько 12 тис. господарських об'єднань, 75% яких були ТОЗи, виробничі об'єднання без усупільнення засобів виробництва [9] (по СРСР відповідно – 2/3) [10].

Більшовики, як і усі владні режими, що встановлювались на українських землях до них, для забезпечення стійкості своєї влади повинні були вирішити одну наріжну проблему – ефективно вилучити хліб в українських селян. Від розробки різних варіантів земельних реформ і відповідних гасел – обіцянок до практичного наділення селян землею (до чого різні владні режими не завжди доходили!) безпосередньо залежав успіх хлібозаготівлі. Тут простежуються різні підходи до села. Згадаємо практику УД 1918 р. З одного боку, справді глибока зацікавленість рівнем розвитку українського агросектору з наданням фахових чітких управлінських установок щодо визначення, зокрема, розміру державного, земських податків із зайнятої землі, включаючи навіть контроль за сплатою орендних платежів особами, що заорали землю власників. Щодо останніх можна згадати запровадження закону гетьманом П. Скоропадським “Про право на врожай 1918р.” від 27 травня 1918 р., де через інфляцію вводилось навіть обмеження орендної виплат – не більше 1/3 від середньорічного рівня 1913 – 1917 рр. за однорідні землі у відповідній місцевості” [11].

З іншого боку, маємо достатньо жорсткі норми законів того ж владного режиму з посиленням їх каральної спрямованості (“Про заходи боротьби з розладнанням сільського господарства” від 8 липня 1918 р., “Про передачу хліба врожаю 1918 р. в розпорядження держави” від 15 липня 1918 р.). На селян накладався обов'язок за першою вимогою Продовольчого органу УД сповіщати про місце зберігання запасів хліба, його кількість, утриманців за рахунок господарства, худоби і десятин посіву. Порушення селянами принципу добровільності здачі хліба тягнуло за собою проведення реквізиції із знижкою встановлених державою твердих цін на 30%, а у випадку виявлення схованих запасів – на 50%. Отже, згідно закону гетьмана до здачі хліба селянин був зобов'язаний хоронити врожай на свій страх і ризик та нести за це цивільну відповідальність, а у належно визначених випадках – і карну [12]. Наслідком такої політики, часто посиленої німецькими багнетами, став глибокий усвідомлений селянами потяг до справедливості й реалізація ними свого природнього права на збройний спротив проявам гніту з боку влади і захист свого обійстя. Повсюдним стали селянські виступи, про масштабність яких свідчать битви напіввійськових селянських формувань, зокрема, 40-тис. війська з регулярною армією УД під Звенигородом і Таращею.

Не менш суворими були заходи новоутвореної влади часів другої УНР, коли залишки хліба в Україні значно поменшали через масові вилучення хліба і незасіяність доволі значних площ влітку 1918 р. (тільки на Поділлі такі пустуючі лани становили 32%) [13]. У Декларації Директорії і її розпорядженні від 15 грудня 1918 р. вказувалось, що “монополізовані державою продукти, за винятком потрібних для господарств на посів і корм, а також для потреб власника, його сім'ї і служачих, продаються виключно повітовою земельною управою відповідним державним харчовим установам, а інші продукти можуть

продаватись волосною земельною управою звичайним торгом. Гроші за все продане вносяться в депозит повітових земельних управ” [14], а “всі форми спекуляції товарами першої необхідності (продукти споживи, мануфактури...) нищитимуться безпощадно, не зупиняючись перед карами військового часу” [15]. Отже йшлося про введення диктатури. У відповідь на це селяни знов брались до зброї, піднімались хоча й спонтанно, але постійно, до чого їх активно підбурювали члени отаманських формувань.

Проте у ході таких виступів селяни не змогли подолати внутрішньо притаманний індивідуалізм, хуторянство, невміння у важку хвилину швидко згуртуватись, організаційно підпорядкувати свій потяг до волелюбності з потребою себе надійно захистити і зберегти. Тут більше виявлялась певна особливість поведінки давніх землеробів, традиціоналізм, боязнь ризиків, тяглість до свого наділу, виробнича ізольованість (хуторянство), психологічна закритість, ніж набуті з часом риси козацької вдачі. На це вказує значний, але вже слабший підйом селянської напіванархічної партизанки часів Директорії УНР. Вона, розпорошена по селах, роз’єднана як ідейно-політичною нечіткістю, різновекторністю, незрілістю, так і адміністративним поділом, черезсмузжям військової присутності в Україні “білих” і “червоних”, амбітними планами отаманів, засвідчувала головне – потяг до волі, бажання селян самим стати на землі господарем, одночасно, невміння заради волі долати своє хуторянство.

Із приходом більшовиків для селян почалось тривале випробування, де використовувалась тактика пряника і кнута. Була і політика диктату з проведенням примусових заходів по вилученню хліба у процесі становлення військового комунізму 1918 – 1920 рр. (волосна продрозкладка, як “засіб державного заготівлення продовольства, сировини і фуражу” у розмірі 150 млн. пудів, починаючи з господарств, де площа орної землі перевищувала 3 дес.) [16], з поверненням до такого ж вилучення в ході хлібозаготівельних кампаній після масових зривів темпів індустріалізації. Була і політика загравання із середняком, з його приватновласницьким інстинктом. З весни 1921 р. ввели продподаток, рисою якого стало подвійне зменшення і дозвіл обміну на лишки, що здавались селянами добровільно. Для створення такого обмінного фонду виділялась навіть частина державного золотого фонду і частина заготовленої сировини [17]. У період непу одночасно намагались залучити селян до кооперації та більш складних, колективних форм господарювання. Однак український селянин в основній масі не зраджував своїй суті. Він “зберігав недовіру до такого роду проєктів. Крім прив’язаності до недавно отриманого земельного наділу в його психології була закладена глибинна ворожість до великого господарства. Через багатовіковий досвід поневолення воно асоціювалось у селян з неможливістю працювати на себе, з обов’язком працювати на інших. Чим не повернення до кріпацтва?” [18].

Сталін всупереч ситуації і на противагу такому ставленню селян вже у 12-ту річницю жогневої революції у своїй статті “Рік великого перелому намагався зобразити ситуацію так, що кардинальні зміни у психології селян вже відбулись і корінний перелом у їх ставленні до колективізації вже досягнуто. А насамкінець року загалом дійшов до заперечення класичної точки зору щодо приватновласницької психології селян заявивши, що прив’язаність селян до свого клаптику землі не така вже й сильна через повсюдно проведену в СРСР націоналізацію, тому запланована суцільна колективізація може пройти відносно легко і швидко, але не сама по собі – тільки через привнесення колгоспів і радгоспів з боку соціалістичного міста, до якого селянин вже не буде відчувати “звірячої недовіри” [19].

Нагадаємо, що отримання запасів збіжжя з України німці пов’язували з величезними

труднощами. “Селяни, що мають значні запаси зерна і гроші, не хочуть нічого продавати, – констатувало окупаційне командування навесні 1918 р. – Вони не знають, що отримують за свої продукти, тому залишають їх схованими. Крім того, цьому сприяє введена заборона продажу алкоголю, відміна державної винної монополії і практика вироблення селянами горілки (з пуду збіжжя ціною у 18 крб. вони отримували 3 склянки горілки ціною у 90 крб.)” [20].

Цю перевірену часом практику, що перейшла у добрих хазяїв і справжніх господарів у звичку припасати усі харчі, приховувати від небажаних очей хліб, швидко виявили більшовики і почали спочатку масовану обробку селян пропагандою і агітацією. Весь партійно-державний апарат, уся агітаційно-пропагандистська машина працювала на оволодіння українським селом. Коли переконань виявлялось замало, починались залякування і дещо призабуті жорстокі насильницькі військовокомуністичні методи. Під час хлібозаготівлі 1928 р. селян, що ухилялись від здачі хліба за державними цінами, приховуючи врожай, називали саботажниками радянських хлібозаготівель і притягали до кримінальної відповідальності [21]. Нові потреби індустріалізації визначили зміну у ставленні до селян – радянська влада перестала заgravати з селом, вже не звертаючи увагу на особливості ментальності українських селян. Вона почала прямим примусом і страхом впливати на них, дійшовши у 1932 – 1933 рр. не тільки до відомих вже наскріжних вилучень і конфіскацій продовольства, але й до тактики ізоляції сіл України регулярними військами, заборонивши будь-які контакти із зовнім світом і пересування селян з метою врятувати своє і родини життя. На жаль, сил протистояти цій за всіма ознаками злочинній антилюдській політиці ВКП(б) українство не знайшло. Об’єктивно оцінюючи ту ситуацію, констатуємо, що вистояти тоді українці не змогли б, але залишити цей світ як борці за життя, а не поборені –мусили.

Враховуючи саме такі варіанти впливів і виходячи із історико-правового аналізу зв’язків Москви та України – Малоросії з їх завжди трагічними для нас, українців, наслідками, М. Міхновський свого часу робив висновок: українцям необхідно терміново позбавлятися проявів “страхополохства”, що були у стосунках між двома націями, та відмовлятися від чисто етнографічної діяльності та цивілізованих методів боротьби за вирішення так званого “українського питання”, бо вони не дадуть бажаного результату. В свою чергу С. Шелухін, активний учасник визвольних змагань 1917 – 1920 рр., міністр юстиції і судових справ у кількох українських урядах, наполягав на тому, що пряма орієнтація чи полягання на Москву є небезпечним: “Чужі орієнтири приносять зло. Вони в українську хату вводять чужого господаря з його егоїстичними інтересами. Тут губиться самостійність. Українські справи вирішує чужий розум і чужа воля – це не для українського народу” [22]. Одна сторона відстоює свої природні права нації і особи, інша до націоналізму ставиться завжди несприйнятно (“чисто російська риса”) [23]. Село-між ними.

Дійсно, у своїй основній масі російська сторона навіть за умови жорсткого перегляду усіх допущених у 1917 – 1920 рр. помилок (йдеться про російську владну еліту) нізащо не відмовлялась від ідеї імперії через “задоволення справедливих вимог усіх народів жити без федерації чи конфедерації в єдиній великій Росії”, традиційно вбачаючи в цьому передумову виконання свого “вищого покликання” – “нести усім неруським народностям повну забезпеченість свободи у межах відродженої єдиної російської держави” [24]. Більшовики залишались на цій позиції заради світової революції. Абсолютно не налаштовані на якесь розв’язання національного питання у сенсі повного самовизначення націй, вони ніяк не погоджувались на послаблення свого соціально-політичного,

економічного, культурного впливу. Таку позицію великороса маємо і у зневажливому ставленні до українського питання і мови М. Горького, офіційного “великого пролетарського письменника, сумління землі руської”, щодо якого Хвильовий гірко зауважив: “навіть в ньому сидить великодержавник, проповідник російського месіанізму, збирач землі руської” [25]. У цій ситуації є лише наше слухняно мовчазне (без коментарів) і довготривале (досьогодні) сприйняття указівок щодо соцкультбудівництва про встановлення пам’ятників Горькому в усіх парках України. Така позиція, абсолютно безкомпромісна на практиці, об’єктивно залишала базу для ушкодженого неповноцінного світосприйняття нетитульною нацією, особливо її політично незрілою частиною. А українські національні сили не змогли переконливо довести свою правду і забезпечити захист селянства.

Отже, українське селянство, як традиційний носій національної ідеї, у цьому відношенні страждало найбільше. На ньому було зав’язано вирішення і національних, і соціальних проблем. Згадаємо, що вже починаючи з осені 1922 р. наркомати, всі центральні і місцеві установи УСРР, були зобов’язані видавати усі свої нормотворчі акти щодо націй тільки з попереднього спеціального заключення відділу нацменшин НКВД [26]. Подібним шляхом, у залежності від позиції Політбюро ЦК ВКП(б), проходило прийняття рішень щодо українського селянства. Це було підтвердженням того, що більшовики, на відміну від усіх попередніх режимів, зразу ж поставили справу у чітко визначену організаційну площину, не розриваючи національне і соціальне, а підпорядковуючи перше другому, бо прийшли в Україну серйозно і надовго. Крім репресій щодо контрреволюції вони організовували, інструктували, інспектували, повсюдно створюючи мережу комуністичних ячеек і комітетів (вже з жовтня 1922 р. це положення було унормовано). Вони діяли, впливаючи на селян з середини, запровадив систему словесних обіцянок, конкретного стимулювання, спроб доведення силою приклада життєвості своїх ідей. І все ж притаманну українству систему світобачення, традиції світосприймання, небезпечний для комунізму тип приватновласницького мислення у такий спосіб змінити не змогли. Не було довіри у селян до чужинської влади, ідеї створення комун. Для виправлення ситуації використали українізацію, яка дала з нашого етнічного загалу україномовну, вихолощену від українськості, радянського типу масу партдержслужбовців, майбутніх слухняних і водночас завзятих виконавців і замовчувачів сталінського голодомору – і не тільки його.

Класовий поділ суспільства, штучно посилений політикою ВКП(б) через загострення соціальних протиріч, викликав кричущу диференціацію усього суспільства. А оскільки ставлення до українства завжди було половинчатим (не інородці і не великороси), зрозуміло відокремлення їх із усвідомленням особіного (а отже чужого!) відчуття ними світу, особливо характерного для селянства з його потягом до землі. Цілком зрозуміла увага партії до настроїв селян й інтелігенції України з готовністю нанести превентивний удар, спроби виплавити як принципівих комуністів, так і тихих, керованих безпартійних українців. Цікаво, що державні і громадські діячі українського походження завжди звинувачувались у мазепінстві, у причетності до виявів українського націоналізму. Хоча частина їх абсолютно щиро сприйняла закони класової боротьби, пристаючи до оцінок політичного екстремізму. Згадати хоча б літературні оцінки М. Хвильового. Він, зокрема, солідаризувався з Бальзаком, з його позицією у “Селянах”, де, “розвінчане ідилічне уявлення про селян, накреслена подібність системи їх світосприймання до сприймання буржуа, інтенсивність їх протилюдських інстинктів” [27]. Так сталось, що прозріння щодо сутності політики партії проти інстинкту куркуля, хоча й запізно, але прийшло - прозріння щодо свідомо організованого голоду як засобу винищення українських селян, що

довершило розуміння ним курсу ВКП(б). Відкрився шлях, несумісний з життям. Смерть яскравої національної натури стала сумним символом, виявом трагедійної долі українства у ХХ ст.

Трагедія голодомору в Україні і відзнака її 75 річниці зайвий раз показала нам і всьому світу, що ми є нація, яка ще не прагне до об'єднання зусиль, яка продовжує розпоршувати свою потенційну енергію. Вшанування пам'яті жертв не викликало потреби єднання спільною скорботою, хоча є потреба розібратись у сутності і наслідках скоєного, щоб не допустити їх повторів у подальшому. Це вже фіксується у суспільній свідомості українства.

У протистоянні більшовизму під тиском усієї державницької машини на селі відбувся докорінний злам. Селянство не тільки змінилось демографічно. Відбулась катастрофічна трансформація усього психічного устрою селян, що засвідчила появу безнадії, байдужості селян до себе. Абсентеїзм і гострий правовий нігілізм, відсутність мети і ослаблена толерантність, які вразили сучасне українство, знов вказують на наслідки тривалої бездержавності із відсутністю національного правотворення, негативний вплив яких ще більш посилюється штучним багатомільйонним винищенням українського селянства.

С. Шелухін, осягаючи визвольні уроки, констатував: "Мусимо боротись проти розбиття, дбати про консолідацію сил і спільність роботи. В творчості відіграє величезну роль досвід історії, спільна традиція" [28]. Головне зараз – вистояти, об'єднати зусилля, не втратити надії на можливість відродження на матірній землі, не допустити, щоб через загальний дефіцит відповідальності українці відмовились від ідеї власної державності, почали масовий вихід за програмами добровільного переселення у сусідні держави, а Україна не перетворилась на суцільну депресивну територію.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Философский энциклопедический словарь. 2-е изд. – М., 1989. – С. 57.
2. Юнг К. психологические типы. – М., 1996. – С. 458.
3. Гоббс Т. К читателю. О теле // Избранное произведение. В 2-х т. – М., 1964. – Т. 1. – С. 60.
4. Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ ст. – К., 1993. – С. 189.
5. Голод 1932 – 1933 на Україні: очима істориків, мовою документів. – К., 1990; Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ ст. – К., 1993; Конквест Р. Жнива скорботи: Радянська колективізація і голодомор. – К., 1993; Мала енциклопедія етнодержавства. – К., 1996; Кульчицький С. Доба національного відродження – 1990.
6. Феномен української культури. – К., 1996; Павленок Ю. С., Крымский С. Б., Павленко Ю. В. Пути и перепутья современной цивилизации. – К., 1998; Донченко О., Романенко Ю. Архетипи соціального життя і політика (Глибинні регулятиви психополітичного повсякдення). – К., 2001.
7. Доклад начальнику операционного отделения германского восточного фронта о положении дл на Украине в марте 1991 г. // Архив русской революции, изданный Гессеном Г. В. В 22-х тт. – Т. 1-2. – М., 1991. – С. 291.
8. Хвильовий М. На озера // Сині етюди. – К., 1989. – С. 112.
9. Марочко В. Голодомор 1932 – 1933. – К., 2007. – С. 5.
10. Ивницкий Н. А. О начальном этапе сплошной коллективизации. – Вопросы истории КПСС. – 1962. – № 4. – С. 56.
11. Клунний Г. В. В боротьбі за селянство. Земельне законодавство контр-революційних урядів за час революції на Україні. – Харків, 1926. – С. 86.
12. Там само. – С. 122.

13. Григорчук П. С. Політичне становище на Поділлі в період гетьманату П. Скоропадського // Україна: минуле, сьогодні, майбутнє. Зб. наук. праць. – К., 1999. – С. 184.
14. Клуний Г. В. В боротьбі за селянство. – С. 124.
15. Конституційні акти України. – 1917 – 1920. Невідомі конституції України. – К., 1992. – С. 103.
16. Закон РНК УСРР “Про хлібну розкладку” від 26.02.1920 р. // Радянське будівництво на Україні в роки громадянської війни (1919 – 1920 рр.). – К., 1957. – С. 71.
17. Збірник законів УСРР. – 1921. – № 5. – С. 143.
18. Боффа Д. История советского союза. В 2-х тт. – Т. 1. – С. 447-448.
19. Сталин Й. В. Сочинения. В 14 тт. – Т. 12. – С. 124, 132, 147-169.
20. Доклад начальника операционного отделения // Архив русской революции. – С. 292.
21. Історія української РСР. У 8 т. 10 кн. – К., 1977. – Т. 6. – С. 166.
22. Шелухін С. Україна. – Париж, 1936 – С. 12.
23. Бердяев Н. А. Самопознание. Опыт философской автобиографии. – Париж, 1949. – С. 12.
24. Основы Конституции Российского государства: Проект Крамаржа К. П. // Архив русской революции, изданный Гессеном Г. В. В 22-х т. Т. 1-2. – С. 263, 287.
25. Хвильовий М. Україна чи Малоросія? // Новели, оповідання. – К.: Наук. думка, 1995. – С. 740.
26. Національні відносини в Україні у ХХ ст. Зб. док. – К., 1994. – С. 99.
27. Хвильовий М. Україна чи Малоросія? – С. 742.
28. Шелухін С. Україна. – С. 12.

А н н о т а ц и я

Рассматривается проблема ментального порядка, современное виденье развития исторического процесса в ХХ в., который жестоко прокатился по крестьянству Украины. Анализируется сущность и последствия этно-ментального влияния.

Марина Ігнатенко

ДЕМОГРАФІЧНІ ПРОЦЕСИ В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ У 1991 – 2007 РР.

Сільські громадяни найгостріше відчули наслідки руйнування старого (нежиттєздатного, але все-таки цілісного) господарського механізму та параліч системи виробничих зв'язків. Соціально-економічна криза на селі виявилась більш глибокою, ніж загальносуспільна, стала наслідком традиційного радянського підходу державної влади України у ставленні до нього. На рівні управлінської ланки село продовжувало ототожнюватись із сільським господарством, розумілося передусім як соціальна база аграрного сектора економіки, а проблеми розвитку оцінювалися винятково через призму виробництва. Слабкість і непослідовність агрополітичних рішень влади обумовлювалась відсутністю методології їх вироблення, формування стратегічних цілей та локальних програм. Агрополітика продовжувала розумітись акцією держави, спрямованою на зміни у сільському господарстві без фіксації самої її суті, наголошувалося на практичній спрямованості її реалізації з обов'язковим виділенням держави як основного суб'єкта процесу. Вона виявлялась поза контекстом загальної державної політики і не визначала принципових цілеустановок, методів і засобів їх реалізації в галузі стратегії і тактики.

У соціальному середовищі українського селянства відбувались досить непрості, а то й драматичні процеси. Саме селянство, яке мало найбільш виразну ментальну